

Η μόδα ως πολιτισμικό σύστημα: σώμα, αφήγηση και κοινωνική οργάνωση στη σύγχρονη ύστερη νεωτερικότητα

Γεωργία Κ.Χιόνη

Περίληψη

Το άρθρο εξετάζει τη μόδα όχι ως αισθητικό ή καταναλωτικό φαινόμενο, αλλά ως ενεργό πολιτισμικό και κοινωνικό μηχανισμό που συμμετέχει στη συγκρότηση του σώματος, της ταυτότητας και των κοινωνικών σχέσεων. Υιοθετώντας μια διεπιστημονική προσέγγιση που συνδυάζει τη συστημική θεωρία του Niklas Luhmann, τη θεωρία της δημόσιας σφαίρας και της επικοινωνιακής δράσης του Jürgen Habermas, καθώς και εθνολογικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του σώματος και της ένδυσης, η μελέτη αναδεικνύει τη μόδα ως αυτόνομο σύστημα επικοινωνίας και ως μορφή μη λεκτικής πολιτισμικής δράσης. Στο πλαίσιο αυτό το παρόν άρθρο προσεγγίζει το ένδυμα ως υλική και αφηγηματική αρχιτεκτονική που διαμορφώνει συμπεριφορές, στάσεις και κοινωνικές προσδοκίες, ενώ το σώμα νοείται ως δομική σύζευξη κοινωνικών, πολιτισμικών και βιολογικών συστημάτων. Παράλληλα, η ανάλυση αναδεικνύει την ένταση ανάμεσα στη συστημική λογική της μόδας και τη βιωμένη εμπειρία των υποκειμένων, φωτίζοντας τόσο τους μηχανισμούς κανονικοποίησης όσο και τις δυνατότητες κριτικής και αντίστασης. Ως εκ τούτου, το άρθρο συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας εθνολογίας της μόδας, προτείνοντάς τη ως κρίσιμο πεδίο κατανόησης της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας.

Λέξεις-κλειδιά: μόδα, αφηγηματική αρχιτεκτονική, σώμα και ταυτότητα, κοινωνικά συστήματα, πολιτισμική επικοινωνία, εθνολογία της μόδας, κανονικοποίηση και αντίσταση, αυτοποιητικά συστήματα, Luhmann, Habermas

Fashion as cultural system: body, narrative and social organization in late modernity

Georgia K. Chioni

Abstract

This article examines fashion not merely as an aesthetic or consumer phenomenon, but as an active cultural and social mechanism that participates in the constitution of the body, identity, and social relations. Adopting an interdisciplinary approach that combines Niklas Luhmann's systems theory, Jürgen Habermas's theory of the public sphere and communicative action, as well as ethnological and anthropological perspectives on the body and clothing, the study highlights fashion as an autonomous system of communication and a form of non-verbal cultural action. Within this framework, the article approaches garments as material and narrative architecture that shapes behaviors, attitudes, and social expectations, while conceiving the body as a structural intersection of social, cultural, and biological systems. Simultaneously, the analysis underscores the tension between the systemic logic of fashion and the lived experience of subjects, illuminating both mechanisms of normalization and possibilities for critique and resistance. Consequently, the article contributes to the development of an ethnology of fashion, proposing it as a critical field for understanding contemporary social reality.

Keywords: fashion, narrative architecture, body and identity, social systems, cultural communication, ethnology of fashion, normalization and resistance, autopoietic systems. Luhmann, Habermas.

1. Εισαγωγή

1.1 Η μόδα ως φαινόμενο πέρα από την αισθητική και την αγορά

Χωρίς αμφιβολία η μόδα αποτελεί διαχρονικά έναν από τους βασικούς παράγοντες που επηρεάζουν τις κοινωνικές δομές: δεν εκφράζει μόνο το προσωπικό στυλ, αλλά αντικατοπτρίζει τις αξίες, τις κοινωνικές σχέσεις και την οικονομική πραγματικότητα κάθε εποχής. Κατά τη διάρκεια των αιώνων, έχει συμβάλει στη διαμόρφωση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι βλέπουν τον εαυτό τους και τον περιβάλλοντα χώρο, επηρεάζοντας σημαντικά την κοινωνική ταυτότητα και την αίσθηση του ανήκειν. Σήμερα, στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης, των έξυπνων συμβάσεων και των μεγαδεδομένων, η επίδραση της μόδας έχει γίνει ακόμη πιο έντονη. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, επιτρέπουν στις τάσεις να διαδίδονται με εξαιρετική ταχύτητα, ανάγοντας, κατ'αυτόν τον τρόπο, τη μόδα σε ένα ισχυρό μέσο προβολής της ατομικότητας και της κοινωνικής αναγνώρισης. Ταυτόχρονα, προσφέρουν νέες δυνατότητες σε φυσικά και νομικά πρόσωπα να προσεγγίσουν ευρύ κοινό σε ελάχιστο χρόνο.¹

Στο πλαίσιο αυτό, η μόδα είθισται να εμφανίζεται ως ένα φαινόμενο κατανάλωσης, αισθητικής επιλογής ή ατομικής έκφρασης. Ωστόσο, πίσω από την υλική της μορφή λειτουργεί ως ένα σύνθετο πολιτισμικό σύστημα που οργανώνει τρόπους θέασης του σώματος, κοινωνικές ιεραρχίες και μηχανισμούς ένταξης.² Όπως επισημαίνει η Joanne Entwistle, η ένδυση αποτελεί «κοινωνική πρακτική ενσωματωμένη στο σώμα», και όχι απλώς ζήτημα γούστου ή εμπορικής επιλογής.³ Η παραγνώριση αυτή σχετίζεται με τη μακρά φιλοσοφική παράδοση που αντιλαμβάνεται το ρούχο ως εξωτερικό, συμπληρωματικό στοιχείο του «πραγματικού» υποκειμένου, αντί για αυτό που πραγματικά είναι: ένα αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής συγκρότησης.

Η δυσκολία θεωρητικοποίησης της μόδας προκύπτει από τον υβριδικό της χαρακτήρα. Βρίσκεται ταυτόχρονα στο πεδίο της οικονομίας, της αισθητικής, της τεχνολογίας και της κοινωνικής επικοινωνίας. Ο Georg Simmel, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, είχε αναγνωρίσει ότι η μόδα λειτουργεί μέσα από μια διαλεκτική μίμησης και διαφοροποίησης, αποτελώντας κεντρικό μηχανισμό κοινωνικής συνοχής και διάκρισης.⁴ Παρά τη διορατικότητα αυτής της προσέγγισης, η σύγχρονη κοινωνική θεωρία δεν ανέπτυξε επαρκώς τα εργαλεία για να εξετάσει τη μόδα ως αυτόνομο σύστημα παραγωγής νοήματος. Η κυρίαρχη αντίληψη αντιμετωπίζει το ρούχο ως αναπαράσταση μιας ήδη

¹ Vazquez-Atochero, A & Romero-Sanz, A. (2025). *Philosophy of clothing. Fashion as a social vector: Unraveling the influence of digital times*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277539525000123>

² Ενδιαφέρουσα η προσέγγιση των Tietzer & Fie, όπου προσεγγίζουν την ένδυση παραθέτοντας πέντε διαφορετικές θεωρίες, με τρεις βασικές θεματικές: την ένδυση ως στατική αναπαράσταση του πολιτισμού, την ένδυση ως έκφραση του εαυτού και την ένδυση ως μέσο επικοινωνίας. Καθεμία από αυτές τις προσεγγίσεις έχει τα δικά της πλεονεκτήματα, στόχους και αδυναμίες, αλλά όλες συμβάλλουν σε έναν συνεχή διάλογο σχετικά με τον ρόλο της ένδυσης στη ζωή των ανθρώπων. Βλ. Glenne Tietzer, Shannon Fie, 2015, «Clothing: A Review of Five Anthropological Approaches». *Anthropology* 375.

³ Entwistle, J. (2015). *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity Press, σ. 6–9.

⁴ Simmel, G., (1997). Fashion. Στο David Frisby & Mike Featherstone (επιμ.), *Simmel on Culture*. Sage, σ. 187–191.

διαμορφωμένης ταυτότητας. Αντίθετα, η παρούσα μελέτη υιοθετεί τη θέση ότι η μόδα δεν «εκφράζει» απλώς κοινωνικές δομές, αλλά συμβάλλει ενεργά στη συγκρότησή τους.⁵

Ως εκ τούτου, η δημόσια εμφάνιση του σώματος είναι πάντοτε ενταγμένη σε ένα πλέγμα κανόνων. Το τι θεωρείται «κατάλληλο», «κομψό», «προκλητικό» ή «αποδεκτό» δεν αποτελεί ατομική επιλογή, αλλά αποτέλεσμα ιστορικά διαμορφωμένων κανονιστικών πλαισίων.⁶ Ο Michel Foucault έχει ασχοληθεί αναλυτικά με το σώμα ως πεδίο άσκησης μικρο-εξουσιών και τεχνικών πειθάρχησης: η μόδα λειτουργεί ως ένας από τους πιο καθημερινούς και διάχυτους μηχανισμούς αυτής της πειθάρχησης, οργανώνοντας τόσο τη σωματική συμπεριφορά όσο και την κοινωνική ορατότητα.⁷

Συνεπώς, μέσα από τη μόδα παράγονται κατηγορίες κανονικότητας: επαγγελματικές στολές, έμφυλοι κώδικες ένδυσης, τελετουργικές ενδυματολογικές πρακτικές. Το ρούχο δεν καλύπτει απλώς το σώμα· το κατασκευάζει ως κοινωνικά αναγνώσιμο αντικείμενο.⁸ Η Elizabeth Wilson υποστηρίζει ότι η μόδα αποτελεί «μια γλώσσα μέσω της οποίας η κοινωνία μιλά για τον εαυτό της».⁹ Συνεπώς, η μελέτη της δεν μπορεί να περιορίζεται στην ιστορία του design ή στην οικονομία της βιομηχανίας ένδυσης, αλλά οφείλει να εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους παράγει υποκειμενικότητες.

1.2 Μεθοδολογική θέση και Ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα τοποθετείται στο σημείο τομής θεωρίας και πρακτικής. Η σχεδιαστική διαδικασία αντιμετωπίζεται ως μορφή έρευνας: ως εργαστήριο μέσα στο οποίο δοκιμάζονται υποθέσεις σχετικά με το πώς τα υλικά, οι γραμμές και οι σιλουέτες επηρεάζουν συμπεριφορές. Η προσέγγιση αυτή αντλεί από τη μεθοδολογική παράδοση της “practice-based research”, σύμφωνα με την οποία η καλλιτεχνική πρακτική μπορεί να λειτουργήσει ως τρόπος παραγωγής γνώσης.¹⁰ Αντί να αντιμετωπίζεται ο σχεδιαστής ως δημιουργός αισθητικών αντικειμένων, προτείνεται να ιδωθεί ως ερευνητής κοινωνικών σεναρίων. Κάθε ρούχο συγκροτεί ένα μικρό «καθεστώς συμπεριφοράς»: καθορίζει στάσεις σώματος,

⁵ Davis, Fr. (1992), *Fashion, Culture, and Identity*, University of Chicago Press σ. 4–7.

⁶ Όπως τονίζει η Karen Tranberg Hansen, Η ενδύμασία, μαζί με τα υφάσματα και τα στολίδια, αποτελεί σημαντικό μέρος της μελέτης του υλικού πολιτισμού στην ανθρωπολογία από τις πρώτες εποχές του κλάδου, όταν η εστίαση ήταν στη διαπολιτισμική ποικιλομορφία και στις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών τμημάτων του πολιτισμού και στις αλλαγές τους. Hansen, K. T., (2013), *Anthropology of Dress and Fashion*, Bloomsbury Academic.

⁷ Ο φιλόσοφος υπογραμμίζει ότι η εξουσία δεν ασκείται μόνο από το κράτος ή τους νόμους, αλλά λειτουργεί καθημερινά πάνω στο ανθρώπινο σώμα μέσα από κανόνες, θεσμούς και κοινωνικές πρακτικές που το πειθαρχούν και το ελέγχουν. Συνεπώς, το σώμα μας διαμορφώνεται από σχολεία, στρατό, εργασία, ιατρική, μόδα κτλ., τα οποία μας μαθαίνουν πώς να συμπεριφερόμαστε «σωστά» σύμφωνα με τις απαιτήσεις της κοινωνίας. Foucault M., (1977), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Vintage, New York, σ. 135–141.

⁸ Ο Foucault αναπτύσσει την έννοια του «πειθαρχημένου σώματος» και εξηγεί πώς οι κοινωνικοί θεσμοί και οι κανόνες μετατρέπουν το σώμα σε αντικείμενο ελέγχου και κανονικοποίησης – ιδέα που συνδέεται άμεσα με το επιχείρημα για τη μόδα ως μηχανισμό παραγωγής, βλ. Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage, σ. 135–138

⁹ Wilson, E. (2003), *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. I.B. Tauris, σ. 9–12.

¹⁰ Smith, H. & Dean, R.T. (eds.) (2009). *Practice-Led Research, Research-Led Practice in the Creative Arts*, Edinburgh University Press, σ. 19–22

κινήσεις, βαθμούς ορατότητας και τρόπους αλληλεπίδρασης. Υπό αυτή την έννοια, η μόδα προσεγγίζεται ως μορφή άτυπης κοινωνικής μηχανικής.¹¹

Με αφετηρία τα ανωτέρω, η μελέτη οργανώνεται γύρω από δύο κεντρικά ερωτήματα: Πρώτον, πώς η μόδα λειτουργεί ως πολιτισμικό σύστημα και μέσω ποιων μηχανισμών παράγει, αναπαράγει και μετασχηματίζει κοινωνικά νοήματα; Δεύτερον, πώς οργανώνει σώματα, ρόλους και κοινωνικές αφηγήσεις και με ποιους τρόπους το ένδυμα διαμορφώνει συμπεριφορές, προσδοκίες και μορφές κοινωνικής αναγνώρισης; Για να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά, η εργασία αντλεί θεωρητικά από δύο κύριες παραδόσεις: τη συστημική θεωρία του Niklas Luhmann και τη θεωρία της δημόσιας σφαίρας του Jürgen Habermas. Ο Luhmann προσεγγίζει τη μόδα ως αυτοαναφορικό σύστημα επικοινωνίας που λειτουργεί με δικούς του κώδικες,¹² ενώ ο Habermas προσφέρει τα εργαλεία για να κατανοηθεί η ένδυση ως μορφή μη λεκτικής συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα.¹³

1.3 Προς μια κριτική θεώρηση της μόδας

Η εισαγωγική αυτή ενότητα υποστηρίζει ότι η μόδα δεν αποτελεί απλό καθρέφτη της κοινωνίας, αλλά ενεργό παράγοντα διαμόρφωσής της. Η ανάλυσή της απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση που συνδυάζει κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, πολιτισμικές σπουδές και πρακτική σχεδιασμού. Όπως σημειώνει ο Yuniya Kawamura, η μόδα πρέπει να μελετηθεί ως «θεσμοθετημένο σύστημα παραγωγής συμβολικής αξίας» και όχι ως απλή συσσώρευση ενδυματολογικών τάσεων.¹⁴ Με αυτή την προοπτική, το παρόν άρθρο επιχειρεί να συμβάλει στη διαμόρφωση μιας εθνολογίας της μόδας: μιας προσέγγισης που εξετάζει το ένδυμα ως πεδίο κοινωνικής δράσης, ως τεχνολογία του σώματος και ως μορφή πολιτισμικής αφήγησης.

2. Η Μόδα ως Κοινωνικό Σύστημα – Niklas Luhman

2.1 Η έννοια του κοινωνικού συστήματος

Ο N. Luhmann, θεμελιωτής της κοινωνικής συστημικής θεωρίας, προσέγγισε το κοινωνικό σύνολο ως ένα σύστημα, το οποίο χωρίζεται από το περιβάλλον του με όρια τα οποία είναι ταυτόχρονα ανοιχτά

¹¹ Η J.Entwistle εξηγεί ότι το ντύσιμο δεν είναι απλώς αισθητική επιλογή, αλλά ένα «ενσώματο κοινωνικό σύστημα» που ρυθμίζει κινήσεις, στάσεις σώματος και κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, Entwistle J. (2015), *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*, 2η έκδ., Polity Press, σ. 10–15.

¹² Ο Niklas Luhmann αναπτύσσει τη θεωρία των κοινωνικών συστημάτων, σύμφωνα με την οποία η κοινωνία αποτελείται από διάφορα αυτοαναπαραγόμενα συστήματα, όπως το νομικό σύστημα, το πολιτικό σύστημα, το οικονομικό σύστημα, κ.ά. Κάθε σύστημα λειτουργεί σύμφωνα με τους δικούς του κανόνες και αναπτύσσει τις δικές του διαδικασίες. Ωστόσο, επικεντρώνεται περισσότερο στην αυτονομία του νομικού συστήματος και την ικανότητά του να επικοινωνεί και να παράγει νόμους που ανταποκρίνονται στην κοινωνική πραγματικότητα. Βλ. Luhmann, N. (1995), *Social Systems*, Stanford University Press, σ. 59–65.

¹³ Για τον Habermas, η κοινωνία χωρίζεται στον “κόσμο της ζωής” (lifeworld) και στα συστήματα (οικονομία, αγορά, μέσα). Η μόδα ανήκει κυρίως στη σφαίρα του συστήματος, επειδή οργανώνεται από την αγορά και τη βιομηχανία, αλλά ταυτόχρονα επηρεάζει τον κόσμο της ζωής, δηλαδή την καθημερινή ταυτότητα, την επικοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Jürgen Habermas, 1989, *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press, σ. 27–31.

¹⁴ Kawamura, Y. (2005). *Fashion-ology: An Introduction to Fashion Studies*. Berg, σ. 43–47.

αλλά και κλειστά, δεχόμενο μόνο τις πληροφορίες που έχουν νόημα για αυτό.¹⁵ Στο πλαίσιο αυτό, στοιχειώδης μονάδα του κοινωνικού κόσμου κατά τον διανοητή αποτελούν τα υποκείμενα. Ο τρόπος σκέψης και συμπεριφοράς των υποκειμένων διαφοροποιείται όταν βρίσκονται μέσα σε κοινωνικές ομάδες συγκριτικά με τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς που επιδεικνύουν όταν λειτουργούν ως μεμονωμένα άτομα.¹⁶ Ως εκ τούτου, οι ιδιότητες των κοινωνικών συναφειών δεν μπορούν να είναι αποτέλεσμα μόνο των σκέψεων και των πράξεων μεμονωμένων υποκειμένων.¹⁷

Στη θεωρία του N. Luhmann τα συστήματα διαφοροποιούνται σε δύο είδη, καθένα από τα οποία αποτελεί περιβάλλοντα χώρο του άλλου και αναγκαία προϋπόθεση της ύπαρξής του: τα κοινωνικά και τα ψυχικά.¹⁸ Έκαστο εξ αυτών, διαθέτει τη δυνατότητα για «εσωτερική απειρότητα» και ανανεώνεται μέσω των αυτοποιητικών μηχανισμών αναπαραγωγής του. Στο ερώτημα γιατί υπάρχουν συστήματα και για ποιο σκοπό, απαντά ο Luhmann παραπέμποντας στο βασικό χαρακτηριστικό του κόσμου: την πολυπλοκότητα.¹⁹ Το σύνολο των συστημάτων που αλληλοεπιδρούν συγκροτεί ένα ανώτερο επίπεδο οργάνωσης, δηλαδή ένα υπερσύστημα.²⁰

Η κοινωνία, επομένως, δεν είναι το άθροισμα κοινωνικών υποκειμένων, αλλά ένα πλέγμα επικοινωνιών που διαμορφώνει προσδοκίες, κανόνες και σημασίες.²¹ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, κάθε επιμέρους σύστημα —όπως η οικονομία, η πολιτική, το δίκαιο ή η τέχνη— λειτουργεί με τον δικό του

---

¹⁵ Willke, H. (1996) *Εισαγωγή στη συστημική θεωρία*, Αθήνα: Κριτική, σ. 27; Μαγκλάρας, Χ. (2013) *Κοινωνική Συστημική Θεωρία και Κοινωνική Αλληλεπίδραση*, Αθήνα: Πατάκης, Τσίρος, Ι. (2014) *Η Πολυπλοκότητα των Κοινωνικών Συστημάτων: Θεωρίες και Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Κριτική.

¹⁶ Luhmann, N. (2001) *Theories of Distinction: Rethinking the Debate between Functionalism and Poststructuralism*, Stanford: Stanford University Press, σ. 45.

¹⁷ Η θεωρία των συστημάτων προήλθε από τη γενίκευση των αρχών της συστημικής θεωρίας, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από τη βιολογία, την πληροφορική, τα μαθηματικά, την ψυχολογία κ.ά. Σύμφωνα με τον πατέρα της θεωρίας των συστημάτων, τον βιολόγο Bertalanffy, κάθε σύστημα είναι «ένα σύμπλεγμα αλληλοεπιδρώντων στοιχείων». Βασικό στοιχείο κατά τον Luhmann αποτέλεσε η μεγάλη ολότητα, η οποία αποτελείται από το άθροισμα των μερών της καθώς και από τις μεταξύ τους σχέσεις. Οι δομές που υπάρχουν μέσα σε ένα σύστημα είναι τα υποσυστήματά του, και έτσι η ολότητα του συστήματος αποτελείται από τις λειτουργίες των υποσυστημάτων μαζί με τις σχέσεις μεταξύ αυτών (Luhmann, 2001, σ. 45). Η κοινωνική συστημική θεωρία μελετά τη σχέση των συστημάτων με την κοινωνική αλληλεπίδραση και τις πολύπλοκες σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών δομών. Βλ. Bertalanffy, L. von (1968) *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. George Braziller

¹⁸ Luhmann, N. (1995). *Social Systems* (J. Bednarz & D. Baecker, μετ.). Stanford University Press σ. 59–66.

¹⁹ Το κεντρικό μοτίβο της λουμανικής θεωρίας εδράζεται στην παρατήρηση ότι τα περίπλοκα κοινωνικά συστήματα διαθέτουν μια βαθύτερη δομή και δεν είναι πλέον το περιβάλλον που δομεί το σύστημα και ρυθμίζει τη λειτουργία του, αλλά αντίστροφα είναι το σύστημα που δομεί το περιβάλλον. Αυτοποιητικά είναι τα λειτουργικώς κλειστά συστήματα τα οποία αυτοαναπαράγονται μέσω της αυτοπαρατήρησης. Όσο περισσότερο αυξάνει η εσωτερική του πολυπλοκότητα, τόσο περισσότερο αυξάνει η δυνατότητα αυτοπαρατήρησής του. Βλ. Luhmann, N. (1995) *Θεωρία των κοινωνικών συστημάτων*, Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ. 45; Μαγκλάρας, Β. (2013) *Θεωρίες κοινωνικών συστημάτων. Parsons – Luhmann – Habermas*, Αθήνα: Σιδέρης, σ. 102; Μάρκου, Γ. (1996) *Προσεγγίσεις της Πολυπολιτισμικότητας και η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*, Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ., Γ.Γ.Λ.Ε, σ. 33· Τσίρος, Ν. (2005, Ιανουάριος-Μάρτιος) «Η θεματική των κοινωνικών αντιθέσεων και συγκρούσεων στη συστημική θεωρία του Niklas Luhmann», *Ηλ. Περιοδικό Θέσεις*, 90, σ. 15.

²⁰ Τάσης, Θ. (2012) «Ο διάλογος Habermas και Luhmann», *Θέσεις*, τεύχος 119; Luhmann, N. (1987) «Autopoiesis als soziologischer Begriff», σε H. Haferkamp & M. Schmid (επιμ.), *Sinn, Kommunikation und soziale Differenzierung. Beiträge zu Luhmanns Theorie sozialer Systeme*, Suhrkamp Verlag, σ. 315.

²¹ Luhmann, N. (2012) *The Society of Society*, Stanford: Stanford University Press.

δυναμικό κώδικα, επιλέγοντας ποιες επικοινωνίες είναι αποδεκτές και ποιες απορρίπτονται.²² Στο πλαίσιο αυτό, η μόδα, ως κοινωνική πρακτική με ιστορική συνέχεια και υψηλό βαθμό θεσμικής οργάνωσης διατελεί λειτουργία που δεν εξαντλείται στην ένδυση, αλλά στην παραγωγή και ρύθμιση διαφορών που αφορούν την εμφάνιση, τη χρονικότητα και την κοινωνική ορατότητα του σώματος.²³

Ως εκ τούτου, η προσέγγιση της μόδας ως κοινωνικού συστήματος προϋποθέτει τη μετατόπιση της ανάλυσης από το επίπεδο του ατόμου, της αισθητικής πρόθεσης ή της κατανάλωσης, στο επίπεδο της επικοινωνίας και της συστημικής οργάνωσης, δεδομένου ότι στο πλαίσιο της συστημικής θεωρίας του Niklas Luhmann, η κοινωνία δεν συγκροτείται από υποκείμενα ή πράξεις, αλλά από επικοινωνίες που αυτοαναπαράγονται μέσω διαφορών και κωδίκων. Υπό αυτή την οπτική, η μόδα δεν αποτελεί απλώς πεδίο πολιτισμικής έκφρασης, αλλά λειτουργεί ως αυτόνομο κοινωνικό σύστημα, με δικούς του κανόνες, όρια και μηχανισμούς νοηματοδότησης.

2.2 Η μόδα ως σύστημα επικοινωνίας

Ο ίδιος ο Luhmann αναγνωρίζει τη μόδα ως έναν ιδιαίτερο μηχανισμό κοινωνικής διαφοροποίησης, βασισμένο στη διαρκή εναλλαγή μεταξύ καινοτομίας και παλαιώσης.²⁴ Η μόδα λειτουργεί μέσω της παραγωγής διαφορών: νέο/παλιό, επίκαιρο/ξεπερασμένο, αποδεκτό/ανεπιθύμητο. Αυτές οι διαφορές δεν απορρέουν από ατομικές επιλογές, αλλά από το ίδιο το σύστημα της μόδας, το οποίο παρατηρεί και ρυθμίζει τις μορφές κοινωνικής εμφάνισης. Η ένδυση, σε αυτό το πλαίσιο, δεν είναι απλώς υλικό αντικείμενο, αλλά φορέας επικοινωνίας. Κάθε ενδυματολογική επιλογή εντάσσεται σε ένα δίκτυο σημασιών που καθορίζουν πώς ένα σώμα γίνεται ορατό, αναγνώσιμο ή αποκλεισμένο στον κοινωνικό χώρο.²⁵ Η μόδα δεν επικοινωνεί ατομική ταυτότητα, αλλά κοινωνικά προσδοκώμενες μορφές σώματος και συμπεριφοράς. Η σημασία της μόδας ως συστήματος δεν έγκειται στην αισθητική πρωτοτυπία, αλλά στη δυνατότητά της να παράγει κοινωνική τάξη μέσω της διαφοράς. Το σύστημα της μόδας δεν επιδιώκει τη σταθερότητα, αλλά την ελεγχόμενη αστάθεια, η οποία διατηρεί τη λειτουργικότητά του στο χρόνο.²⁶

Κεντρική έννοια στη συστημική θεωρία είναι η «δομική σύζευξη» (structural coupling), ήτοι το σημείο στο οποίο διαφορετικά συστήματα αλληλεπιδρούν χωρίς να χάνουν την αυτονομία τους.²⁷ Το σώμα λειτουργεί ως σύζευξη ανάμεσα σε βιολογικά, ψυχικά και κοινωνικά συστήματα, δεν αποτελεί παθητικό φορέα ενδυματολογικών νοημάτων αλλά ούτε και αυτόνομο υποκείμενο έκφρασης. Αντιθέτως, πραγματώνεται ως το πεδίο πάνω στο οποίο εγγράφονται οι επικοινωνιακές προσδοκίες του

²² Τσίρος, Ν. (2004) «Η έννοια του “νοήματος” στη συστημική θεωρία του Niklas Luhmann», διαθέσιμο στο: <https://journals.lib.uth.gr/index.php/tovima/article/view/2089>

²³ Βλ. γενικά σε Kaiser, S. B. (2012) *Fashion and Cultural Studies*, London: Bloomsbury.

²⁴ Luhmann, N. (2000) «Fashion», *The Reality of the Mass Media*, Cambridge: Polity Press, μτφ. Cathleen Closs

²⁵ Entwistle, J. (2015) *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity Press, σ. 4 επ., 60.

²⁶ Simmel, G. (1904) «Fashion», *International Quarterly*, 10.

²⁷ Luhmann, ό.π., *Social Systems*, κεφ. 4.

συστήματος της μόδας: η στάση, η κίνηση, η σιλουέτα και οι περιορισμοί του σώματος δεν είναι φυσικά δεδομένα, αλλά κοινωνικά διαμεσολαβημένες μορφές.²⁸

Ως εκ τούτου, η μόδα, ως σύστημα, δεν «εκφράζει» το σώμα· το οργανώνει. Ρυθμίζει τον τρόπο με τον οποίο το σώμα γίνεται αντιληπτό, πειθαρχείται και εντάσσεται σε κοινωνικές αφηγήσεις: μέσα από υλικά, δομές και κανόνες ένδυσης, το σώμα μετατρέπεται σε σημείο σύγκλισης εξουσίας, ταυτότητας και κοινωνικής τάξης.²⁹ Υπό αυτή την οπτική, η μόδα δεν λειτουργεί ως μέσο απελευθέρωσης ή ατομικής δημιουργικότητας, αλλά ως μηχανισμός κοινωνικής διαχείρισης της σωματικότητας, επιτρέποντας, συνεπώς, την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνίες οργανώνουν όχι μόνο την εμφάνιση, αλλά και τη βιωμένη εμπειρία του σώματος.

3. Μόδα, επικοινωνιακή δράση και πολιτισμική νοηματοδότηση

3.1. Επικοινωνιακή Δράση

Η φιλοσοφική σκέψη του Jürgen Habermas επικεντρώνεται κυρίως στη θεωρία της επικοινωνιακής δράσης και στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνίες λειτουργούν και εξελίσσονται μέσα από διαδικασίες επικοινωνίας. Ο Γερμανός διανοητής δομεί τη σκέψη του πάνω σε βασικά ζητήματα όπως η δημοκρατία, το κράτος δικαίου, η ελευθερία και οι κοινωνικές σχέσεις. Το θεωρητικό σύστημά του είναι αφιερωμένο στην ανθρώπινη ικανότητα να εκπληρώνει και να επιδιώκει ορθολογικά ενδιαφέροντα, ασκώντας μια ριζοσπαστική κριτική της ιδεολογίας του σύγχρονου θετικισμού και της τεχνοκρατίας.³⁰ Ο φιλόσοφος ως «ορθολογικότητα» αντιλαμβάνεται την προδιάθεση των υποκειμένων, που είναι ικανά να χειρίζονται τη γλώσσα, να πράττουν, να αποκτούν και να χρησιμοποιούν γνώσεις υποκειμένες σε σφάλματα.³¹

Όσον αφορά στην έννοια της ορθολογικότητας, ο Habermas στη «Θεωρία της Επικοινωνιακής Δράσης»³² προσπαθεί να προσεγγίσει υπό μια οπτική, η οποία δε συνδέεται με ατομικιστικές αποδείξεις της μοντέρνας φιλοσοφίας και της κοινωνικής θεωρίας.³³ Επηρεασμένος από τον Χέγκελ και τον Μαρξ, καθώς και από τη θεωρία της κριτικής σκέψης της Σχολής της Φρανκφούρτης, θέλησε να εξηγήσει πώς οι κοινωνίες μπορούν να αναπτύξουν συναινέσεις και να προχωρήσουν σε μια δημοκρατική και δίκαιη οργάνωση. Παράλληλα, προσπάθησε να κατασκευάσει μια έννοια της κοινωνίας, η οποία χαρακτηρίζεται από τον βίοκοσμο, δηλαδή το σύνολο των κοινών

²⁸ Turner, V. (2008) *The Body and Society: Explorations in Social Theory*, 2η έκδ., Oxford: Berg.

²⁹ Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish*, σ.135-138.

³⁰ Habermas, J. (1981) *The Theory of Communicative Action*, τόμ. 1: *Reason and the Rationalization of Society*, Βοστώνη: Beacon Press, σ.8-22.

³¹ Habermas, J. (1983) *The Theory of Communicative Action*, τόμ. 2: *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, Βοστώνη: Beacon Press.

³² Habermas, J. (1993) *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, κεφ. 2, 3 και 5; Βλ και γενική προσέγγιση σε Μαθιουδάκη, Ι. (2012) *Ηθική και πολιτική κατά τον Jürgen Habermas*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμη στο Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.

³³ Habermas, J. (1961) *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, MA: MIT Press, σ.27-56

νοημάτων, αξιών και πολιτισμικών αναφορών που καθιστούν δυνατή την επικοινωνία και τη συναινετική κοινωνική δράση.³⁴ Στο πλαίσιο αυτό, η χαμπερμασιανή επικοινωνιακή δράση έχει ως στόχο να απεγκλωβίσει τον λόγο που χειραγωγείται από το εργαλειακό οικοδόμημα στο οποίο έχει παγιδευτεί, εντοπίζοντας το ιδεώδες σύστημα της αυθόρμητης και ανεπηρέαστης επικοινωνίας.

Η θεωρία του γερμανού φιλόσοφου προσφέρει ένα κρίσιμο πλαίσιο για την κατανόηση της μόδας όχι απλώς ως συστήματος διαφοροποίησης, αλλά ως μορφής πολιτισμικής επικοινωνίας εντός της δημόσιας σφαίρας. Ενώ η συστημική θεωρία του Luhmann αναδεικνύει τη λειτουργική αυτονομία των κοινωνικών συστημάτων, η χαμπερμασιανή προσέγγιση εστιάζει στις συνθήκες υπό τις οποίες παράγεται κοινωνικό νόημα μέσω της επικοινωνίας, της κανονιστικής ισχύος και της διαλογικής αναγνώρισης.

3.2 Βιόκοσμος

Η αναγκαιότητα της αναπαραγωγής οδηγεί, κατά τον Habermas, στη δημιουργία συστημάτων, τα οποία αποκλείουν τη διαμεσολάβηση της γλώσσας, σε ένα «συστημικά σταθεροποιημένο σύμπλεγμα δράσεων κοινωνικά ενσωματωμένων ομάδων».³⁵ Αυτοί οι μηχανισμοί, που ο Habermas ονομάζει «μέσα επικοινωνίας», ορίζουν τα θεμέλια της κοινωνίας, μπορούν να δημιουργηθούν μόνο αν ο βιόκοσμος είναι εξορθολογισμένος σε τέτοιο βαθμό, ούτως ώστε η ηθική και το δίκαιο να έχουν φτάσει σε ένα ανώτερο επίπεδο.³⁶ Ο βιόκοσμος επιτελεί τη λειτουργία της συμβολικής αναπαραγωγής της κοινωνίας μέσα από τις τρεις συνιστώσες που τον απαρτίζουν: την κοινωνία, τον πολιτισμό και την προσωπικότητα. Οι συνιστώσες αυτές διασφαλίζουν τη συνέχεια της παράδοσης και την εγκυρότητα της γνώσης και του συντηρητισμού.³⁷

Ο Habermas καταλήγει στη διαμόρφωση της επικοινωνιακής θεωρίας του, κάνοντας τη διάκριση μεταξύ του προσανατολισμένου στην επιτυχία «πράττειν» και του προσανατολισμένου στη συνεννόηση «πράττειν».³⁸ Το πρώτο το ονομάζει εργαλειακό (π.χ. όταν ένα άτομο επιλέγει τα μέσα που μεγιστοποιούν την αποτελεσματικότητα για την επίτευξη ενός στόχου) και το δεύτερο που ταυτίζεται με τη δεοντολογία, στρατηγικό «πράττειν» (π.χ. όταν η δράση καθοδηγείται από κανόνες που θεωρούνται ορθοί και αποδεκτοί από όλους). Σε αυτά τα «πράττειν», αντιστοιχούν δύο είδη

³⁴ Ο χαμπερμασιανός βιόκοσμος είναι το σύνολο των κοινών εμπειριών, αξιών, πολιτισμικών παραδόσεων και τρόπων κατανόησης που μοιράζονται τα μέλη μιας κοινωνίας και που επιτρέπουν την επικοινωνία και τη συνεννόηση μεταξύ τους. Αποτελεί το καθημερινό πλαίσιο μέσα στο οποίο τα άτομα δρουν και επικοινωνούν, στηριζόμενα όχι στον καταναγκασμό ή στο συμφέρον, αλλά στην αμοιβαία κατανόηση. Βλ. Habermas, J. (1968) *Knowledge and Human Interests*, Suhrkamp Verlag, σ. 301–317 και Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press.

³⁵ Για γενική προσέγγιση βλ. Τσιούτας, Ν. (2024) *Max Horkheimer – Jürgen Habermas: Φιλοσοφικός λόγος και κοινωνική χειραφέτηση*, Διπλωματική Εργασία, ΕΚΠΑ.

³⁶ Ράπτη, Γ. (2006). J. Habermas: Η αναγκαιότητα του επικοινωνιακού Λόγου. *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, Μάιος, 154–166.

³⁷ Habermas, J. (1987) *The Theory of Communicative Action*, τόμ. 2: *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Beacon Press, σ. 137–142.

³⁸ Ο όρος «πράττειν» χρησιμοποιείται εδώ με την έννοια της κοινωνικής δράσης, βλ. Habermas, J. ο.π.

ορθολογικότητας: η ορθολογικότητα ως προς τον σκοπό και η επικοινωνιακή ορθολογικότητα.³⁹ Ο φιλόσοφος ως «ορθολογικότητα» αντιλαμβάνεται την προδιάθεση των υποκειμένων, που είναι ικανά να χειρίζονται τη γλώσσα και να πράττουν, να αποκτήσουν και να χρησιμοποιήσουν γνώσεις υποκειμένες σε σφάλματα.⁴⁰ Η ένδυση, ως μη λεκτική μορφή επικοινωνίας, λειτουργεί σε ένα πεδίο όπου το αισθητικό, το ηθικό και το πολιτικό αλληλοδιαπλέκονται.

Ως εκ τούτου, η μόδα, υπό αυτό το πρίσμα, καθίσταται φορέας κοινωνικών αξιώσεων εγκυρότητας, οι οποίες υπερβαίνουν την ατομική έκφραση και εγγράφονται σε συλλογικές διαδικασίες νοηματοδότησης. Η ένδυση, αν και μη λεκτική, εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο αξιώσεων. Ένα σώμα ενδεδυμένο σύμφωνα με συγκεκριμένους κώδικες επικοινωνεί κοινωνική αποδοχή, συμμόρφωση ή απόκλιση. Οι ενδυματολογικές επιλογές λειτουργούν ως κανονιστικές δηλώσεις, οι οποίες είτε επιβεβαιώνουν είτε αμφισβητούν κοινωνικούς κανόνες φύλου, τάξης, ηθικής και εξουσίας.⁴¹ Η μόδα, επομένως, δεν είναι αξιακά ουδέτερη. Συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση κοινωνικών κανόνων και ηθικών πλαισίων, συχνά χωρίς τη δυνατότητα διαλόγου ή ρητής διαπραγμάτευσης. Το σώμα καλείται να συμμορφωθεί με κανόνες που παρουσιάζονται ως αισθητικές επιλογές, αποκρύπτοντας την κανονιστική τους λειτουργία. Στο πλαίσιο αυτό, η μόδα λειτουργεί ως οπτικός λόγος εντός της δημόσιας σφαίρας, καθιστώντας τα σώματα φορείς κοινωνικών θέσεων, αξιών και κανονιστικών προσδοκιών.⁴² Η ένδυση δεν «εκφράζει» απλώς το άτομο, αλλά το τοποθετεί σε ένα πλέγμα κοινωνικών αναγνωρίσεων και αποκλεισμών. Μέσα από το ένδυμα, το σώμα καθίσταται αναγνώσιμο, αξιολογήσιμο και πολιτισμικά ενταγμένο.

3.3 Μόδα, σύστημα και βιόκοσμος

Η διάκριση μεταξύ συστήματος και βιόκοσμου αποτελεί κεντρικό άξονα της χαμπερμασιανής θεωρίας.⁴³ Ο βιόκοσμος αφορά στο πεδίο της καθημερινής εμπειρίας, των πολιτισμικών νοημάτων και της κοινωνικής αναπαραγωγής, ενώ τα συστήματα (οικονομία, διοίκηση) λειτουργούν με εργαλειακή και στρατηγική λογική. Η μόδα κινείται ακριβώς στο όριο αυτών των δύο πεδίων. Από τη μία πλευρά, εντάσσεται σε συστημικές λογικές παραγωγής, κατανάλωσης και εμπορευματοποίησης. Από την άλλη, παρεμβαίνει άμεσα στον βιόκοσμο, επηρεάζοντας καθημερινές πρακτικές, σωματικές εμπειρίες και

³⁹ Για τον Habermas, η ορθολογικότητα δεν είναι κατοχή απόλυτης αλήθειας, αλλά η προδιάθεση των υποκειμένων που μπορούν να μιλούν και να δρουν, δηλαδή να αποκτούν γνώσεις, να τις χρησιμοποιούν στην πράξη, και να τις αναθεωρούν, επειδή είναι υποκειμένες σε σφάλμα. Συνεπώς, ένα υποκείμενο είναι ορθολογικό όχι επειδή «έχει δίκιο», αλλά επειδή μπορεί να αιτιολογήσει, να αμφισβητήσει και να διορθώσει αυτό που θεωρεί σωστό. Στον χώρο της μόδας, για παράδειγμα, ένας σχεδιαστής ή μια κοινότητα καταναλωτών μπορεί να θεωρεί ότι ένα συγκεκριμένο ένδυμα εκφράζει «βιωσιμότητα» ή «ηθική παραγωγή». Αυτή η γνώση, όμως, είναι υποκείμενη σε σφάλμα (π.χ. αποκαλύπτεται ότι τα υλικά δεν είναι πράγματι βιώσιμα). Η ορθολογικότητα, με την έννοια του Habermas, έγκειται στη δυνατότητα των υποκειμένων να επανεξετάσουν αυτή την πεποίθηση μέσα από δημόσιο διάλογο, να την κριτικάρουν και να την αναθεωρήσουν.

⁴⁰ Μαραγκός, Π. (2022) *Habermas: υπέρμαχος της νεωτερικότητας*, διαθέσιμο στο: <https://socialpolicy.gr/>

⁴¹ Entwistle, J. (2015) *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*, 2η έκδ., Cambridge: Polity Press, σ. 138–162.

⁴² *Ibid.*, σ. 141–143.

⁴³ Habermas, J. (1987), *The Theory of Communicative Action*, vol. 2, σ. 113–148.

κοινωνικές ταυτότητες.⁴⁴ Η ένταση αυτή καθιστά τη μόδα κρίσιμο πεδίο ανάλυσης για την κατανόηση της σύγχρονης κοινωνικής οργάνωσης. Όταν η ενδυματολογική επικοινωνία αποκόπτεται από τη δυνατότητα κριτικής και διαλόγου, λειτουργεί ως μηχανισμός αποικιοποίησης του βιόκοσμου. Το σώμα, αντί να αποτελεί φορέα επικοινωνιακής δράσης, μετατρέπεται σε επιφάνεια εφαρμογής συστημικών επιταγών.

Παρά τη συστημική της ένταξη, η μόδα διατηρεί τη δυνατότητα κανονιστικής σύγκρουσης. Όπως υποστηρίζει ο Habermas, οι πολιτισμικές πρακτικές μπορούν να λειτουργήσουν ως πεδία αντίστασης, όταν επανασυνδέονται με διαδικασίες επικοινωνιακής δράσης.⁴⁵ Πειραματικές, καλλιτεχνικές και μη εμπορικές μορφές μόδας μπορούν να διαταράζουν καθιερωμένους κώδικες ορατότητας και κανονικότητας, επαναφέροντας το σώμα ως πεδίο διαπραγμάτευσης και όχι απλής συμμόρφωσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η μόδα δεν λειτουργεί ως στρατηγικό σύστημα, αλλά ως πολιτισμικός λόγος που εγείρει ερωτήματα γύρω από την εξουσία, την ταυτότητα και τη συλλογική εμπειρία.

4. Η μόδα ως αφηγηματική αρχιτεκτονική

4.1 Αφήγηση πέρα από το κείμενο - Ρούχο ως δομή

Η κυρίαρχη προσέγγιση στη μελέτη της μόδας τείνει να την αντιλαμβάνεται πρωτίστως ως οπτικό ή αισθητικό φαινόμενο. Οι περισσότερες αναλύσεις επικεντρώνονται στην εικόνα του ρούχου, στη μορφολογία των στυλ ή στη σημειολογία των τάσεων. Ωστόσο, μια τέτοια θεώρηση παραβλέπει μια θεμελιώδη διάσταση: το γεγονός ότι το ένδυμα δεν είναι απλώς εικόνα, αλλά δομή που διαμορφώνει τρόπους ύπαρξης του σώματος στον κόσμο. Η παρούσα ενότητα προτείνει την κατανόηση της μόδας ως μορφής «αφηγηματικής αρχιτεκτονικής», δηλαδή ως συστήματος που οργανώνει σωματικές εμπειρίες και κοινωνικές συμπεριφορές μέσω υλικών και μορφικών επιλογών.

Η αφήγηση, στη συμβατική της χρήση, συνδέεται με τη γλώσσα και τον λόγο. Ωστόσο, οι σύγχρονες πολιτισμικές θεωρίες έχουν διευρύνει ριζικά την έννοια αυτή, αναγνωρίζοντας ότι αφηγηματικές δομές μπορούν να παραχθούν και μέσα από μη λεκτικά συστήματα.⁴⁶ Ο Roland Barthes, για παράδειγμα, έχει υποστηρίξει ότι η ένδυση συγκροτεί ένα «σύστημα σημείων» με δική του γραμματική και συντακτικό.⁴⁷ Στο έργο του *The Fashion System* αναλύει πώς το ρούχο λειτουργεί ως φορέας νοημάτων, ανεξάρτητα από το σώμα που το φέρει. Ωστόσο, η αφηγηματική λειτουργία της μόδας δεν περιορίζεται στο επίπεδο της σημειολογίας. Το ένδυμα δεν αφηγείται μόνο επειδή «σημαίνει», αλλά επειδή κατευθύνει εμπειρίες. Η κοινωνική αφήγηση που παράγεται από τη μόδα δεν είναι απλώς συμβολική, αλλά βιωματική. Όπως επισημαίνει η Joanne Entwistle, το ρούχο πρέπει να

⁴⁴ Featherstone (2007), *Consumer Culture and Postmodernism*, 2η έκδ., London: Sage, σ. 67–92.

⁴⁵ Habermas, J. (1996) *Between Facts and Norms*, Cambridge, MA: MIT Press, σ. 357–387.

⁴⁶ Barthes, R. (1977) 'Rhetoric of the Image', στο *Image–Music–Text*, London: Fontana Press, σ. 32–51.

⁴⁷ Barthes R. (1990) *The Fashion System*, μτφρ. Matthew Ward & Richard Howard, Berkeley: University of California Press, 1990, σ. 3–6.

ιδωθεί ως «ενσώματη πρακτική» και όχι αποκλειστικά ως κώδικας αναπαράστασης.⁴⁸ Η αφήγηση της μόδας εκτυλίσσεται πάνω στο ίδιο το σώμα, μέσα από τον τρόπο που αυτό κινείται, περιορίζεται, προβάλλεται ή αποκρύπτεται. Υπό την έννοια αυτή, κάθε ένδυμα συγκροτεί ένα είδος μικρο-σεναρίου: Προτείνει, υπαινίσσεται ή επιβάλλει συγκεκριμένους τρόπους στάσης και δράσης. Η αφηγηματικότητα της μόδας είναι, επομένως, υλική και επιτελεστική, περισσότερο συγγενής με την αρχιτεκτονική ή τη σκηνογραφία παρά με τη λογοτεχνία.⁴⁹

Η υλικότητα του ενδύματος αποτελεί τον κατεξοχήν φορέα αυτής της αφηγηματικής λειτουργίας. Υφάσματα, ραφές, βάρη, όγκοι και σιλουέτες δεν είναι ουδέτερα αισθητικά στοιχεία, αλλά παράγοντες που διαμορφώνουν άμεσα τη σωματική συμπεριφορά. Η Anne Hollander έχει δικαίως υποστηρίξει ότι η ιστορία της μόδας είναι ταυτόχρονα ιστορία «σχηματοποίησης του σώματος», καθώς κάθε εποχή επιβάλλει διαφορετικά ιδανικά κίνησης και στάσης.⁵⁰ Ένα στενό ρούχο παράγει διαφορετικό τρόπο βάδισης από ένα φαρδύ. Ένα άκαμπτο ύφασμα δημιουργεί άλλες χειρονομίες από ένα ελαστικό. Ένα ψηλό τακούνι αναδιατάσσει ολόκληρη τη γεωμετρία του σώματος. Αυτά τα στοιχεία δεν αποτελούν απλώς αισθητικές επιλογές, αλλά τεχνικές ρύθμισης της σωματικότητας. Όπως υποστηρίζει ο Marcel Mauss, οι «τεχνικές του σώματος» είναι πολιτισμικά μαθημένες μορφές κίνησης και συμπεριφοράς.⁵¹

Η μόδα μπορεί να ιδωθεί ως ένα από τα ισχυρότερα συστήματα παραγωγής τέτοιων τεχνικών. Ο σχεδιασμός, επομένως, λειτουργεί ως μηχανισμός παραγωγής συμπεριφοράς. Το ρούχο δεν ντύνει απλώς ένα ήδη υπάρχον σώμα, αλλά συμβάλλει στη διαμόρφωση του κοινωνικού του ρόλου. Στο πλαίσιο αυτό, η Elizabeth Wilson επισημαίνει ότι η μόδα «οργανώνει την εμπειρία του σώματος μέσα στον δημόσιο χώρο», επιβάλλοντας κώδικες κίνησης, αξιοπρέπειας και ελέγχου.⁵² Η αφηγηματική διάσταση της μόδας βρίσκεται ακριβώς σε αυτή τη δυνατότητα διαμόρφωσης ενός καθημερινού σωματικού δράματος.

Η κάλυψη του προσώπου και η second-skin δομή του ενδύματος αναδεικνύουν τη μόδα ως αφηγηματική αρχιτεκτονική που οργανώνει τη σωματική εμπειρία, την κοινωνική ορατότητα και τη στάση του σώματος στον δημόσιο χώρο. Η εικόνα αποτυπώνει τη μόδα ως αυτόνομο σύστημα επικοινωνίας. Το σώμα δεν προηγείται ως φορέας ταυτότητας, αλλά λειτουργεί ως δομική σύζευξη: η κάλυψη του προσώπου μετατοπίζει το νόημα από το πρόσωπο στη σιλουέτα, επιβεβαιώνοντας ότι η μόδα δεν αντανakλά το σώμα αλλά το οργανώνει επικοινωνιακά, παράγοντας ελεγχόμενη κοινωνική ορατότητα. Εκτός αυτού, η εικόνα αναδεικνύει το ρούχο όχι ως εικόνα, αλλά ως βιωμένη εμπειρία πειθαρχίας, όπου το σώμα εκπαιδεύεται να υπάρχει σύμφωνα με συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα

⁴⁸ Entwistle, J. (2015). *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity Press, σ. 10–15.

⁴⁹ Guo, R. (2020) “Discourse” of Creation: A Narrative Analysis of Fashion’ [https://arpgweb.com/pdf-files/ellr6\(5\)64-68.pdf](https://arpgweb.com/pdf-files/ellr6(5)64-68.pdf)

⁵⁰ Hollander, A. (1993) *Seeing Through Clothes*. University of California Press, σ. 311–318.

⁵¹ Mauss, M. (1979). Techniques of the Body. Στο *Sociology and Psychology: Essays*. Routledge, σ. 97–102.

⁵² Wilson, E. (2003). *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. I.B. Tauris, σ. 63–68.

4.2 Το ένδυμα ως χωρική και κοινωνική τεχνολογία

Από αυτή την οπτική, ο ρόλος του σχεδιαστή δεν περιορίζεται στη δημιουργία μορφών προς θέαση, αλλά επεκτείνεται στη δημιουργία πλαισίων δράσης. Η Caroline Evans, αναλύοντας τη σύγχρονη πειραματική μόδα, υποστηρίζει ότι πολλά ρούχα λειτουργούν ως «μηχανισμοί επιτέλεσης», παρά ως διακοσμητικά αντικείμενα. Η σχεδιαστική πράξη παράγει κοινωνικές καταστάσεις: τρόπους να κάθεται, να περπατά, να εργάζεται ή να αλληλεπιδρά κανείς. Η έννοια αυτή μπορεί να συσχετιστεί με τη θεωρία του Erving Goffman για την κοινωνική επιτέλεση. Στο έργο του *The Presentation of Self in Everyday Life*, ο Goffman περιγράφει την κοινωνική ζωή ως θεατρική διαδικασία, όπου τα άτομα «ενσαρκώνουν ρόλους» μέσα από σκηνικά, κοστούμια και συμβάσεις. Το ρούχο αποτελεί βασικό στοιχείο αυτού του επιτελεστικού εξοπλισμού, λειτουργώντας ως υλικό υπόβαθρο της κοινωνικής ταυτότητας.⁵³

Η κατανόηση της μόδας ως αφηγηματικής αρχιτεκτονικής μετατοπίζει το επίκεντρο από την εικόνα στη διαδικασία. Αντί να αξιολογείται ένα ένδυμα με βάση το πώς φαίνεται, προτείνεται να αναλύεται με βάση το τι κάνει: ποιες κινήσεις επιτρέπει, ποιες απαγορεύει, ποια συναισθήματα παράγει, ποιες σχέσεις εξουσίας υπονοεί: η ένδυση «δεν αντικατοπτρίζει απλώς κοινωνικές σχέσεις, αλλά τις συγκροτεί ενεργά» σημειώνει ο Malcolm Barnard.⁵⁴

Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της αρχιτεκτονικής δεν χρησιμοποιείται μεταφορικά, αλλά κυριολεκτικά. Όπως η αρχιτεκτονική οργανώνει την κίνηση των σωμάτων στον χώρο, έτσι και το ρούχο οργανώνει τη μικρο-χωρικότητα του ατόμου. Η σιλουέτα μπορεί να ιδωθεί ως ένα είδος κινητού αρχιτεκτονικού κελύφους. Ο ιστορικός της μόδας Christopher Breward επισημαίνει ότι η ένδυση

⁵³ Goffman, E. (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Anchor Books, σ. 22–30.

⁵⁴ Barnard, M. (2002) *Fashion as Communication*, 2η έκδ., London: Routledge, σ. 38–41.

δημιουργεί «φορητούς χώρους κοινωνικής σημασίας».⁵⁵ Κάθε ενδυματολογική επιλογή παράγει ένα πλαίσιο αλληλεπίδρασης. Η επαγγελματική ενδυμασία, η τελετουργική στολή ή το καθημερινό casual ντύσιμο συγκροτούν διαφορετικά καθεστώτα συμπεριφοράς. Η μόδα, επομένως, δεν είναι μόνο σύστημα αισθητικών διαφορών, αλλά και μηχανισμός οργάνωσης της κοινωνικής ζωής. Με αυτή την έννοια, μπορεί να θεωρηθεί τεχνολογία – όχι με τη στενή μηχανική σημασία του όρου, αλλά ως σύνολο τεχνικών που ρυθμίζουν τη σχέση σώματος και κοινωνίας.

Ως εκ τούτου, η προσέγγιση της μόδας ως αφηγηματικής αρχιτεκτονικής επιβάλλει μια μετατόπιση μεθοδολογίας. Η ανάλυση δεν μπορεί να περιορίζεται στην περιγραφή αντικειμένων, αλλά οφείλει να εξετάζει εμπειρίες. Η Sophie Woodward, μέσα από εθνογραφικές μελέτες της καθημερινής ένδυσης, έχει καταδείξει ότι η σχέση των ανθρώπων με τα ρούχα τους είναι πρωτίστως σχέση πρακτικής και όχι αισθητικής αξιολόγησης.⁵⁶ Το ένδυμα αποκτά νόημα μέσα από τη χρήση του: μέσα από τη φθορά, την άνεση, τη δυσφορία, την κίνηση. Η αφηγηματικότητα της μόδας, επομένως, δεν ολοκληρώνεται στο σχεδιαστήριο ή στην πασαρέλα, αλλά στον καθημερινό βίο. Εκεί όπου το ρούχο συναντά το ζωντανό σώμα, μετατρέπεται από αντικείμενο σε εμπειρία και από εικόνα σε κοινωνική δράση.

Η κατανόηση, συνεπώς, της μόδας ως αφηγηματικής αρχιτεκτονικής επιτρέπει μια βαθύτερη προσέγγιση του φαινομένου, πέρα από τα όρια της αισθητικής κριτικής. Το ένδυμα αναδεικνύεται ως υλικό σύστημα που παράγει αφηγήσεις μέσω της σωματικής εμπειρίας, οργανώνοντας συμπεριφορές, ταυτότητες και κοινωνικές σχέσεις. Η οπτική αυτή θέτει τις βάσεις για μια ανάλυση της μόδας ως μορφής κοινωνικού σχεδιασμού, ζήτημα που θα αναπτυχθεί εκτενέστερα στις επόμενες ενότητες.

5. Εθνολογία του σώματος και της ένδυσης

5.1. Σώμα, έλεγχος και συλλογική εμπειρία

Όπως υπογραμμίζει η Χρ. Εξάρχου «Η έννοια της ενδυμασίας είναι τόσο παλιά όσο και ο άνθρωπος».⁵⁷ Το ενδεδυμένο σώμα έχει αναδειχθεί σε κεντρικό αντικείμενο της σύγχρονης ανθρωπολογίας, ακριβώς επειδή λειτουργεί ως κόμβος όπου διασταυρώνονται παγκόσμιες και τοπικές, διακρατικές και αστικές δυνάμεις. Η ενδυμασία έχει μια ιδιαίτερη διπλή φύση: από τη μία έρχεται σε άμεση επαφή με το σώμα, από την άλλη απευθύνεται στο βλέμμα των άλλων, κάτι το οποίο καθιστά την ένδυση πεδίο όπου συγκροτούνται τόσο προσωπικές όσο και συλλογικές ταυτότητες.⁵⁸ Ωστόσο, η βιωματική σχέση του ατόμου με το ντύσιμο δεν ταυτίζεται πάντα με τις κοινωνικές σημασίες που του αποδίδονται· οι δύο

⁵⁵ Breward, C. (2003) *Fashion*, Oxford: Oxford University Press, σ. 15–18.

⁵⁶ Woodward, S. (2007) *Why Women Wear What They Wear*, Oxford: Berg, σ. 21–26.

⁵⁷ Γενική προσέγγιση σε Εξάρχου, Χ. Γ. (2017) *Η Τέχνη και η Μόδα: Καλλιτέχνες και Ενδύματα (1900–1930)*, Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, διαθέσιμη σε https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/IKEE_AUT/000097-292614; Langner, L. (1959) *The Importance of Wearing Clothes*, New York: Hastings House, σ. 72.

⁵⁸ Turner, V. (2008) *The Body and Society: Explorations in Social Theory*, 2η έκδ., Oxford: Berg, σ. 94–98.

αυτές διαστάσεις μπορεί να συγκρούονται. Από αυτή την ασταθή σχέση προκύπτουν αμφισημία και διαφωνία, καθιστώντας την ένδυση πεδίο έντονων αντιπαραθέσεων. Έτσι, το ντύσιμο συχνά γίνεται εστία σύγκρουσης αξιών, τόσο σε ιστορικά πλαίσια όσο και στις σχέσεις ανάμεσα σε τάξεις, φύλα και γενιές, αλλά και μέσα στις σύγχρονες παγκόσμιες πολιτισμικές και οικονομικές διαδικασίες.⁵⁹

Η εθνολογική προσέγγιση του σώματος απομακρύνεται από την αντίληψή του ως φυσικού ή καθολικού δεδομένου και το αντιμετωπίζει ως προϊόν κοινωνικών πρακτικών, πολιτισμικών κανόνων και συλλογικών συμβάσεων.⁶⁰ Από τις πρώιμες ανθρωπολογικές μελέτες έως τη σύγχρονη κοινωνική θεωρία, το σώμα αναγνωρίζεται ως πεδίο όπου εγγράφονται σχέσεις εξουσίας, ταυτότητας και κοινωνικής οργάνωσης.⁶¹ Η ένδυση, ως καθημερινή και τελετουργική πρακτική, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στη συγκρότηση αυτών των σωματικών εμπειριών.

Η κάλυψη του προσώπου και η «δεύτερο δέρματος» υλικότητα του ενδύματος μετατρέπουν το σώμα σε τελετουργικό πεδίο, όπου η ταυτότητα αναστέλλεται και η ένδυση λειτουργεί ως ενσώματη πολιτισμική πρακτική.

Ο Marcel Mauss, στο κλασικό του κείμενο για τις «τεχνικές του σώματος», υποστηρίζει ότι οι τρόποι με τους οποίους τα σώματα στέκονται, κινούνται, εργάζονται και ενδύονται δεν είναι έμφυτοι,

⁵⁹ Hansen, K. T. (2004) 'The World in Dress: Anthropological Perspectives on Clothing, Fashion and Culture', *Annual Review of Anthropology*, 33, σ. 369–392; Schneider, J. (1987) 'The Anthropology of Cloth', *Annual Review of Anthropology*, 16, σ. 409–448; Taylor, L. (2002) 'Ethnographical Approaches', στο *The Study of Dress History*, Manchester, UK: Manchester University Press, σ. 193–241.

⁶⁰ Hansen, K. T. (2004) 'The World in Dress: Anthropological Perspectives on Clothing, Fashion and Culture', *Annual Review of Anthropology*, 33, σ. 369–392, σ. 2–3.

⁶¹ Turner, V. (2008) ο.π., σ. 94–98.

αλλά κοινωνικά μαθημένοι.⁶² Οι σωματικές πρακτικές μεταδίδονται πολιτισμικά και λειτουργούν ως μηχανισμοί κοινωνικής αναπαραγωγής. Ως εκ τούτου, η ένδυση εντάσσεται σε αυτές τις τεχνικές ως μέσο ρύθμισης της στάσης, της κίνησης και της σωματικής παρουσίας. Το ρούχο επιβάλλει περιορισμούς, ενισχύει συγκεκριμένες χειρονομίες και αποτρέπει άλλες, μετατρέποντας το σώμα σε φορέα κοινωνικά αποδεκτών συμπεριφορών.⁶³ Υπό αυτό το πρίσμα, το σώμα δεν προηγείται της κοινωνίας, αλλά συγκροτείται μέσα από αυτήν. Τα όρια του σώματος αντανakλούν τα όρια της κοινωνίας, και η ένδυση λειτουργεί ως μηχανισμός οριοθέτησης, ένταξης και αποκλεισμού.⁶⁴

5.2 Έλεγχος, πειθάρχηση και καθημερινές πρακτικές ένδυσης

Η σχέση μεταξύ σώματος και ελέγχου αναλύεται διεξοδικά στο έργο του Michael Foucault, ο οποίος περιγράφει το σώμα ως κεντρικό στόχο των πειθαρχικών μηχανισμών της νεωτερικότητας.⁶⁵ Μέσα από καθημερινές πρακτικές, όπως η ένδυση, η κοινωνία παράγει «πειθήνια σώματα», ικανά να λειτουργούν εντός προκαθορισμένων πλαισίων. Η ένδυση συμβάλλει σε αυτή τη διαδικασία όχι μόνο μέσω θεσμικών μορφών (στολές, ενδυματολογικοί κώδικες), αλλά και μέσω άτυπων κοινωνικών προσδοκιών. Τα σώματα μαθαίνουν να κινούνται, να στέκονται και να εμφανίζονται με τρόπους που ευθυγραμμίζονται με κυρίαρχες αντιλήψεις φύλου, τάξης και κανονικότητας.⁶⁶

Πέρα, όμως, από την καθημερινότητα, η ένδυση διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο σε συλλογικές και τελετουργικές εμπειρίες. Ο Victor Turner αναδεικνύει τη σημασία των τελετουργιών ως πεδίων μετάβασης, όπου τα σώματα αποσπώνται προσωρινά από την καθημερινή κοινωνική δομή και επανεπεντάσσονται με νέους όρους.⁶⁷ Στο πλαίσιο αυτό, η ένδυση λειτουργεί ως ορατό σύμβολο κοινωνικής μεταβολής. Στολές, ενδυματολογικοί κώδικες και performative πρακτικές δεν αναπαριστούν απλώς κοινωνικές σχέσεις, αλλά τις ενεργοποιούν. Το σώμα γίνεται φορέας συλλογικής εμπειρίας, συμμετέχοντας σε διαδικασίες ένταξης, μετάβασης ή αποκλεισμού.

Σύγχρονες πρακτικές, όπως οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, οι επιτελεστικές επιδείξεις μόδας και οι δημόσιες ενδυματολογικές δράσεις, μπορούν να αναλυθούν ως σύγχρονα τελετουργικά. Συνεπώς, η μόδα λειτουργεί όχι ως καταναλωτικό προϊόν, αλλά ως πολιτισμική πρακτική που ανασχηματίζει συλλογικά νοήματα και σωματικές εμπειρίες.⁶⁸

Το σώμα, εν τέλει, μπορεί να νοηθεί ως συλλογικό αρχείο πολιτισμικών μνημών και κοινωνικών σχέσεων. Οι τρόποι ένδυσης φέρουν ίχνη ιστορικών εμπειριών, ιδεολογιών και συστημάτων εξουσίας. Μέσα από το σώμα, η κοινωνία θυμάται, επαναλαμβάνει και αναπαράγει τον εαυτό της.⁶⁹ Η εθνολογική μελέτη της ένδυσης αποκαλύπτει, συνεπώς, τη μόδα ως κρίσιμο μηχανισμό κοινωνικής οργάνωσης. Το

⁶² Mauss, M. (1973) 'Techniques of the Body', στο *Sociology and Psychology: Essays*. Routledge, σ. 70–88.

⁶³ Entwistle, J. (2015) *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity Press, σ. 33–56.

⁶⁴ Douglas, M. (2002) *Purity and Danger*. Routledge, σ. 115–140.

⁶⁵ Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish*. Penguin, σ. 135–169.

⁶⁶ Butler, J. (1993) *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. Routledge, σ. 1–23.

⁶⁷ Turner, V. (1969) *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Cornell University Press, σ. 94–130.

⁶⁸ Kondo, D. (1997) *About Face: Performing Race in Fashion and Theater*. Routledge, σ. 45–78.

⁶⁹ Connerton, P. (1989) *How Societies Remember*. Cambridge University Press, σ. 72–104.

σώμα δεν αποτελεί απλώς αντικείμενο αισθητικής επένδυσης, αλλά πεδίο όπου διασταυρώνονται η πολιτισμική μνήμη, η κοινωνική πειθαρχία και η συλλογική εμπειρία.

Η ενδυματολογική επιτέλεση, μέσα από ζωόμορφα/τελετουργικά στοιχεία, ενεργοποιεί το σώμα ως πολιτισμικό φορέα δύναμης, κίνησης και μεταμόρφωσης, αναδεικνύοντας την ένδυση ως βιωμένη πρακτική και όχι ως απλή οπτική επιφάνεια.

Η σύγχρονη θεωρητική συζήτηση γύρω από τη μόδα τείνει ολοένα και περισσότερο να μετατοπίζεται από την ανάλυση του τελικού προϊόντος στην κατανόηση των διαδικασιών που αυτό παράγει. Το ρούχο δεν αντιμετωπίζεται πλέον αποκλειστικά ως αισθητικό αντικείμενο, αλλά ως μηχανισμός οργάνωσης κοινωνικών σχέσεων και σωματικών συμπεριφορών. Στο πλαίσιο αυτό, ο σχεδιασμός της μόδας μπορεί να ιδωθεί ως μορφή κοινωνικού σχεδιασμού: ως πρακτική που παρεμβαίνει στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα κινούνται, αλληλεπιδρούν και γίνονται ορατά μέσα στον δημόσιο χώρο. Η μετάβαση αυτή συνδέεται με ευρύτερες αλλαγές στη σύγχρονη κουλτούρα του design. Όπως υποστηρίζει ο Guy Julier, ο σχεδιασμός σήμερα δεν περιορίζεται στην παραγωγή αντικειμένων, αλλά επεκτείνεται στη «διαμόρφωση εμπειριών, συστημάτων και συμπεριφορών».⁷⁰ Η μόδα, ως ένα από τα κατεξοχήν πεδία όπου το design συναντά το σώμα, προσφέρει ένα προνομιακό πεδίο για τη μελέτη αυτής της μετατόπισης.

6. Η μόδα ως ενεργό πολιτισμικό οικοσύστημα

⁷⁰ Julier, G. (2013) *The Culture of Design*. Sage, σ. 1–24.

6.1. Όρια και δυνατότητες της μόδας ως κοινωνικής πρακτικής

Η ανάλυση που προηγήθηκε επιχειρήσει να αναδείξει τη μόδα ως σύνθετο κοινωνικό και πολιτισμικό μηχανισμό. Στην παρούσα ενότητα επιδιώκεται μια συνθετική συζήτηση των θεωρητικών αξόνων που έχουν αναπτυχθεί, με στόχο να κατανοηθεί η μόδα όχι ως περιφερειακό φαινόμενο της κατανάλωσης, αλλά ως ενεργό οικοσύστημα παραγωγής νοήματος και κοινωνικών σχέσεων. Η έννοια του «οικοσυστήματος» χρησιμοποιείται εδώ μεταφορικά, για να περιγράψει ένα πεδίο όπου αλληλεπιδρούν υλικά, σώματα, θεσμοί, λόγοι και πρακτικές.⁷¹

Η προσέγγιση της μόδας μέσα από τη συστημική θεωρία του Niklas Luhmann επιτρέπει να ιδωθεί ως αυτοτελές σύστημα επικοινωνίας με δικούς του κώδικες λειτουργίας. Σύμφωνα με τον Luhmann, τα κοινωνικά συστήματα δεν αποτελούνται από υποκείμενα, αλλά από επικοινωνίες που αναπαράγουν τον εαυτό τους.¹ Εφαρμοσμένη στη μόδα, αυτή η οπτική αναδεικνύει ότι οι τάσεις, τα στυλ και οι ενδυματολογικοί κανόνες λειτουργούν ως μηχανισμοί αυτοαναφορικής διαφοροποίησης.⁷²

Ωστόσο, μια καθαρά συστημική ανάλυση κινδυνεύει να απομακρυνθεί από τη βιωμένη εμπειρία των σωμάτων. Εδώ καθίσταται αναγκαία η συνάντηση με την εθνολογική και ανθρωπολογική προσέγγιση της ένδυσης. Η εθνογραφική μελέτη των καθημερινών πρακτικών ένδυσης αποκαλύπτει ότι το νόημα της μόδας παράγεται μέσα από τη χρήση και όχι μόνο μέσα από τους θεσμικούς μηχανισμούς της βιομηχανίας. Η σύνθεση αυτών των δύο προσεγγίσεων επιτρέπει μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση. Η μόδα μπορεί να θεωρηθεί ένα σύστημα που οργανώνει επικοινωνίες γύρω από το σώμα, αλλά ταυτόχρονα ένα πεδίο όπου τα άτομα διαπραγματεύονται ενεργά την ταυτότητά τους. Όπως επισημαίνει η Susan Kaiser, η ένδυση λειτουργεί ως «καθημερινό εργαστήριο νοηματοδότησης», στο οποίο οι κοινωνικές κατηγορίες αποκτούν υλική μορφή.⁷³

Η αναγνώριση της μόδας ως πολιτισμικού συστήματος δεν συνεπάγεται την εξιδανίκευσή της. Η μόδα λειτουργεί ταυτόχρονα ως πεδίο δημιουργικότητας και ως μηχανισμός κανονικοποίησης. Ως εκ τούτου, από τη μία πλευρά προσφέρει δυνατότητες αυτοέκφρασης, από την άλλη επιβάλλει ισχυρές νόρμες συμμόρφωσης. Ο Fred Davis έχει καταδείξει ότι η ένδυση παράγει «διλήμματα ταυτότητας», καθώς τα άτομα καλούνται συνεχώς να ισορροπήσουν ανάμεσα στην επιθυμία διαφοροποίησης και στην ανάγκη κοινωνικής αποδοχής.⁷⁴

Η ένταση αυτή γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο πεδίο του φύλου και της κοινωνικής τάξης. Η Elizabeth Wilson περιγράφει τη μόδα ως χώρο όπου εγγράφονται αντιφάσεις της νεωτερικότητας: επιθυμία και έλεγχος, ελευθερία και πειθαρχία, ατομικότητα και ομοιομορφία.⁷⁵ Η δυνατότητα της

⁷¹ Hansen, K. T. (2004) 'The World in Dress: Anthropological Perspectives on Clothing, Fashion and Culture', *Annual Review of Anthropology*, 33, σ. 369–392.

⁷² Luhmann, N. (1995) *Θεωρία των κοινωνικών συστημάτων* (Αвт. Μακρυδημήτρης – Π. Καρκατσούλης, Επιμ.). Σάκκουλας, σ. 29–34.

⁷³ Kaiser, S. B. (1997) *The Social Psychology of Clothing: Symbolic Appearances in Context*, New York: Fairchild Publications, σ. 193–194.

⁷⁴ Davis, F. (1992) *Fashion, Culture, and Identity*, Chicago: University of Chicago Press, σ. 24–28.

⁷⁵ Wilson, E. (2003) *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. Bloomsbury Visual Arts, σ. 5–12.

μόδας να λειτουργεί ως μέσο κριτικής ή ανατροπής συνυπάρχει με την τάση της να ενσωματώνει γρήγορα κάθε μορφή αντίστασης σε νέους κύκλους κατανάλωσης. Παρά τα όρια αυτά, η μόδα διαθέτει σημαντικό δυναμικό κοινωνικού μετασχηματισμού.⁷⁶ Το ερώτημα, ωστόσο, παραμένει σε ποιο βαθμό αυτός ο δυναμικός μετασχηματισμός μπορεί να επιβιώσει εντός ενός εμπορευματοποιημένου συστήματος.

Ένα από τα κεντρικά ζητήματα που αναδύονται από την παρούσα μελέτη είναι η ένταση ανάμεσα στη συστημική λογική της μόδας και στη βιωμένη εμπειρία των υποκειμένων. Η βιομηχανία της μόδας παράγει διαρκώς νέους κύκλους τάσεων, δημιουργώντας την αίσθηση επιτακτικής ανανέωσης. Παράλληλα όμως, οι καθημερινές πρακτικές ένδυσης συχνά αντιστέκονται σε αυτή τη λογική. Η Sophie Woodward, μέσα από εθνογραφικές μελέτες, καταλήγει στο ότι οι άνθρωποι αναπτύσσουν σταθερές, προσωπικές σχέσεις με τα ρούχα τους, οι οποίες δεν υπακούουν απαραίτητα στους ρυθμούς της αγοράς.⁷⁷ Η μόδα, επομένως, δεν μπορεί να κατανοηθεί αποκλειστικά ως μηχανισμός κατανάλωσης, αλλά ως πεδίο συνεχούς διαπραγμάτευσης ανάμεσα σε θεσμικές επιταγές και ατομικές εμπειρίες. Στο πλαίσιο αυτό, η θεωρία της δημόσιας σφαίρας του Jürgen Habermas προσφέρει ένα χρήσιμο πλαίσιο για την κατανόηση αυτής της διαπραγμάτευσης. Αν η δημόσια σφαίρα είναι ο χώρος όπου διαμορφώνονται συλλογικά νοήματα μέσω επικοινωνίας τότε η ένδυση μπορεί να ιδωθεί ως μορφή μη λεκτικής συμμετοχής σε αυτή τη διαδικασία.⁷⁸ Το ρούχο λειτουργεί ως επιχείρημα, δήλωση ή τοποθέτηση μέσα στον κοινωνικό διάλογο.

7. Συμπεράσματα - Η μόδα ως πολιτισμικός μηχανισμός και όχι αισθητικό παράγωγο

Ο χαρακτήρας της μόδας θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ενέχει μία κανονιστική χροιά: οργανώνει το πώς τα σώματα γίνονται κοινωνικά ορατά, ενώ το ένδυμα συγκροτεί «θεμελιώδη τεχνολογία του κοινωνικού σώματος», μέσα από την οποία τα άτομα μαθαίνουν να κινούνται, να στέκονται και να αλληλεπιδρούν.⁷⁹ Η ανάλυση της μόδας μέσα από τη συστημική θεωρία, την κριτική θεωρία και την εθνολογική προσέγγιση καθιστά σαφές ότι η μόδα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ούτε ως αισθητικό φαινόμενο ούτε ως απλό καταναλωτικό προϊόν. Αντιθέτως, συγκροτείται ως ενεργό πολιτισμικό σύστημα, το οποίο συμμετέχει καθοριστικά στην κοινωνική οργάνωση του σώματος, της συμπεριφοράς και της συλλογικής εμπειρίας.

Υπό το πρίσμα της θεωρίας του Niklas Luhmann από τη μία, η μόδα αναδύεται ως αυτόνομο σύστημα επικοινωνίας που λειτουργεί μέσω της παραγωγής και ρύθμισης διαφορών. Το σώμα δεν προηγείται της μόδας ως υποκείμενο έκφρασης, αλλά λειτουργεί ως δομική σύζευξη, όπου εγγράφονται οι επικοινωνιακές προσδοκίες του συστήματος. Η μόδα οργανώνει την ορατότητα, τη χρονικότητα και

⁷⁶ Entwistle, J. (2000) *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity Press, σ. 112–116.

⁷⁷ Woodward, S. (2007) *Why Women Wear What They Wear: Materializing Culture*, Oxford: Berg Publishers, σ. 1–16.

⁷⁸ Habermas, J (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press σ. 27–30.

⁷⁹ Entwistle, J. (2015) *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity Press, σ. 6–9.

τη νοηματοδότηση του σώματος, παράγοντας κοινωνική τάξη μέσω ελεγχόμενης αστάθειας.⁸⁰ Η μόδα δεν αντανακλά απλώς κοινωνικές αλλαγές· παράγει η ίδια πλαίσια νοηματοδότησης. Με αυτή την έννοια, λειτουργεί ως αυτόνομος πολιτισμικός μηχανισμός, συγκρίσιμος με άλλους θεσμούς όπως τα μέσα ενημέρωσης ή η τέχνη.

Από την άλλη, η χαμπερμασιανή προσέγγιση συμπληρώνει τη συστημική ανάλυση, αναδεικνύοντας τη μόδα ως μορφή πολιτισμικής επικοινωνίας εντός της δημόσιας σφαίρας. Η ένδυση λειτουργεί ως μη λεκτικός λόγος, φέροντας κανονιστικές αξιώσεις που αφορούν την κοινωνική αποδοχή, την ηθική κανονικότητα και τη συλλογική αναγνώριση. Στο μέτρο που η μόδα αποσυνδέεται από διαδικασίες επικοινωνιακής δράσης και κριτικού διαλόγου, τείνει να λειτουργεί ως μηχανισμός αποικιοποίησης του βίοκοσμου, μετατρέποντας το σώμα σε επιφάνεια εφαρμογής συστημικών λογικών.⁸¹

Επιπροσθέτως, η εθνολογική προσέγγιση επιτρέπει τη γεφύρωση αυτών των θεωρητικών πλαισίων, μετατοπίζοντας την ανάλυση στη βιωμένη εμπειρία και στις ενσώματες πρακτικές. Το σώμα αναδεικνύεται ως πολιτισμικό πεδίο, όπου η κοινωνική τάξη εγγράφεται, αναπαράγεται και ενίοτε αμφισβητείται. Η ένδυση λειτουργεί ως τεχνική του σώματος, ως τελετουργικό και ως συλλογικό αρχείο, φέροντας στο προσκήνιο τη διάσταση της πολιτισμικής μνήμης και της κοινωνικής πειθαρχίας.⁸²

Συνολικά, η παρούσα θεωρητική θέση προτείνει την κατανόηση της μόδας ως πολιτισμικού οικοσυστήματος που δεν αντανακλά απλώς την κοινωνία, αλλά τη συγκροτεί ενεργά. Η μόδα σχεδιάζει σώματα, ρυθμίζει συμπεριφορές και οργανώνει κοινωνικά νοήματα. Η μελέτη της, συνεπώς, δεν αφορά την αισθητική ή το στυλ, αλλά τη δομή της κοινωνικής ζωής και τους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνίες παράγουν, ελέγχουν και διαπραγματεύονται τη σωματική τους ύπαρξη. Παράλληλα, η ανθρωπολογική οπτική ανέδειξε ότι η πραγματική σημασία της μόδας αναδύεται στο επίπεδο της καθημερινής πρακτικής. Το ρούχο δεν αποκτά νόημα μόνο ως εικόνα, αλλά ως εμπειρία που βιώνεται στο σώμα.⁸³ Συνεπώς, η μελέτη της μόδας οφείλει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη την υλικότητα και τη βιοματική της διάσταση. Για την ανθρωπολογία, η μόδα προσφέρει ένα εξαιρετικά γόνιμο πεδίο μελέτης των τρόπων με τους οποίους οι κοινωνίες κατασκευάζουν το σώμα ως πολιτισμικό αντικείμενο. Κάθε ενδυματολογικό σύστημα παράγει συγκεκριμένες στάσεις, κινήσεις και μορφές αυτοπειθαρχίας.

Ένα ακόμη βασικό συμπέρασμα αφορά την αφηγηματική διάσταση της μόδας. Όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω, το ρούχο λειτουργεί ως υλική αφήγηση που οργανώνει τρόπους ύπαρξης στον κόσμο. Κάθε σιλουέτα, ύφασμα ή ενδυματολογικός κανόνας αφηγείται μια συγκεκριμένη αντίληψη για το τι σημαίνει να είσαι ορατός, αξιοπρεπής ή αποδεκτός. Η αφήγηση αυτή δεν είναι ποτέ ουδέτερη.

⁸⁰ Luhmann, N. (1995) *Social Systems*. Stanford University Press, σ. 142–148.

⁸¹ *Ibid*, σ. 176–181

⁸² Entwistle, J. (2015) *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Polity Press, σ. 14–20.

⁸³ Woodward, S. (2007) *Why Women Wear What They Wear*. Berg, σ. 3–8.

Ενσωματώνει σχέσεις εξουσίας και κανονιστικότητας.⁸⁴ Η κατανόηση της μόδας ως αφηγηματικής αρχιτεκτονικής επιτρέπει, επομένως, να ιδωθεί ως πεδίο όπου διαπραγματεύονται καθημερινά οι όροι της κοινωνικής ένταξης.⁸⁵

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Βαρβούνης, Μ. (2002). Σύμβολα και συμβολισμοί στις ελληνικές παραδοσιακές ενδυμασίες. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 84, 37–84.
- Δαββέτας, Δ. (2021). *Μικρή ιστορία της μόδας*. Διόπτρα.
- Foucault, M. (1989). *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* (Τ. Μπέτζελος, Μτφρ.). Ράππα.
- Habermas, J. (1993). *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*. Αλεξάνδρεια.
- Κοντάκος, Α. (2013). Τα κοινωνικά δίκτυα: Ένα επικοινωνιακό παραπροϊόν της σύγχρονης κοινωνίας; Στο Α. Κοντάκος & Φ. Καλαβάσης (Επιμ.), *Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού 6* (σσ. 15–28). Διάδραση.
- Κοντάκος, Α. (2013). Το νόημα της “κρίσης” ως κρίση του νοήματος. Στο Α. Κοντάκος & Φ. Καλαβάσης (Επιμ.), *Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού 5* (σσ. 7–19). Διάδραση.
- Λαγάκου, Ν. (1998). *Η ενδυμασία διαμέσου των αιώνων*. Δωδώνη.
- Luhmann, N. (1995). *Θεωρία των κοινωνικών συστημάτων* (Α. Μακρυδημήτρης & Π. Καρκατσούλης, Μτφρ.). Σάκκουλας.
- Μπάδα, Κ. (1992). Η “γλώσσα” του ρούχου και της εμφάνισης στην παραδοσιακή κοινωνία. *Δωδώνη*, 21(1), 181–199.
- Μαγκλάρας, Β. (2013). *Θεωρίες κοινωνικών συστημάτων: Parsons – Luhmann – Habermas*. Σιδέρης.
- Μαγκλάρας, Χ. (2013). *Κοινωνική συστημική θεωρία και κοινωνική αλληλεπίδραση*. Πατάκης.
- Μάρκου, Γ. (1996). *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση*. ΥΠΕΠΘ.
- Πελεγρίνης, Θ. (1998). *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας* (2η έκδ.). Ελληνικά Γράμματα.
- Σαριδάκης, Ν. (2019). *Ελληνική μόδα: 100 χρόνια έμπνευσης και δημιουργίας*. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα «Β. Παπαντωνίου».
- Τάσης, Θ. (2012). Ο διάλογος Habermas και Luhmann. *Θέσεις*, 119, 10–27.
- Τσίρος, Ι. (2014). *Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών συστημάτων*. Κριτική.
- Τσίρος, Ν. (2005). Η θεματική των κοινωνικών αντιθέσεων και συγκρούσεων στη συστημική θεωρία του Niklas Luhmann. *Θέσεις*, 90, 45–62.
- Τζωρτζάκης, Κ., & Τζωρτζάκη, Α. (2007). *Οργάνωση και διοίκηση: Το μάνατζμεντ της νέας εποχής*. Rosili.
- Willke, H. (1996). *Εισαγωγή στη συστημική θεωρία*. Κριτική.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Adamson, G. (2021). *Craft: An American History*. Bloomsbury.
- Barnard, M. (2002). *Fashion as Communication* (2nd ed.). Routledge.
- Barthes, R. (1990). *The Fashion System*. University of California Press.
- Bertalanffy, L. von. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. Braziller.

⁸⁴ Wilson, E. (2003) *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. I.B. Tauris, σ. 63–67.

⁸⁵ Miller, D. (2010) *Stuff*. Polity Press, σ. 12–16.

- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Breward, C. (2003). *Fashion*. Oxford University Press.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter*. Routledge.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press.
- Davis, F. (1992). *Fashion, Culture, and Identity*. University of Chicago Press.
- Douglas, M. (2002). *Purity and Danger*. Routledge.
- Entwistle, J. (2015). *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory* (2nd ed.). Polity Press.
- Entwistle, J., & Slater, D. (Eds.). (2021). *The Cultural Economy of Fashion*. Routledge.
- Felshin, N. (1995). Clothing as subject. *Art Journal*, 54(1), 20–29.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Polity Press.
- Habermas, J. (1984–1987). *The Theory of Communicative Action* (Vols. 1–2). Beacon Press.
- Hansen, K. T. (2004). The world in dress: Anthropological perspectives on clothing, fashion and culture. *Annual Review of Anthropology*, 33, 369–392.
- Hollander, A. (1993). *Seeing Through Clothes*. University of California Press.
- Kaiser, S. (2021). *Fashion and Cultural Studies* (2nd ed.). Bloomsbury.
- Kawamura, Y. (2005). *Fashion-ology: An Introduction to Fashion Studies*. Berg.
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press.
- Mauss, M. (1973). Techniques of the body. In *Sociology and Psychology: Essays* (pp. 70–88). Routledge.
- Mora, E., & Rocamora, A. (Eds.). (2021). *The Fashion Studies Reader*. Bloomsbury.
- Rocamora, A. (2022). *Thinking Through Fashion: A Guide to Key Theorists*. I.B. Tauris.
- Runkun, G. (2016). “Discourse” of creation: A narrative analysis of fashion. *European Journal of Literary Research*, 6(5), 64–68.
- Simmel, G. (1904). Fashion. *International Quarterly*, 10, 130–155.
- Steele, V. (2023). *Fashion Theory: A Reader* (2nd ed.). Bloomsbury.
- Turner, B. S. (2008). *The Body and Society*. Sage.
- Wilson, E. (2003). *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. I.B. Tauris.
- Woodward, S. (2007). *Why Women Wear What They Wear*. Berg.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Γεωργία Χιόνη είναι μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής. Είναι κάτοχος ενός διδακτορικού τίτλου κι δύο μεταπτυχιακών, ενώ παράλληλα συγγράφει και το δεύτερό της διδακτορικό στην ιστορία του δικαίου. Το ερευνητικό της έργο κινείται διεπιστημονικά και εστιάζει στη σχέση δικαίου, τεχνολογίας, κοινωνικών συστημάτων και πολιτισμικών πρακτικών. Ούσα σχεδιάστρια μόδας υψηλής ραπτικής, ιδιαίτερο πεδίο ενδιαφέροντος αποτελεί η προσέγγιση της μόδας και της ένδυσης ως συστημάτων επικοινωνίας και κοινωνικής δράσης. Έχει δημοσιεύσει μονογραφίες και επιστημονικά άρθρα, ενώ το 2018 η έρευνά της τιμήθηκε με Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών.

Short CV

Georgia Chioni is a postdoctoral researcher at the University of West Attica. She holds one doctoral degree and two master's degrees and is currently pursuing a second PhD in the history of law. Her research adopts an interdisciplinary approach, focusing on the intersection of law, technology, social systems, and cultural practices. As an haute couture fashion designer, she has a particular research interest in fashion and dress as systems of communication and forms of social action. She has published monographs and scholarly articles, and in 2018 her research was awarded with the Academy of Athens Award.